

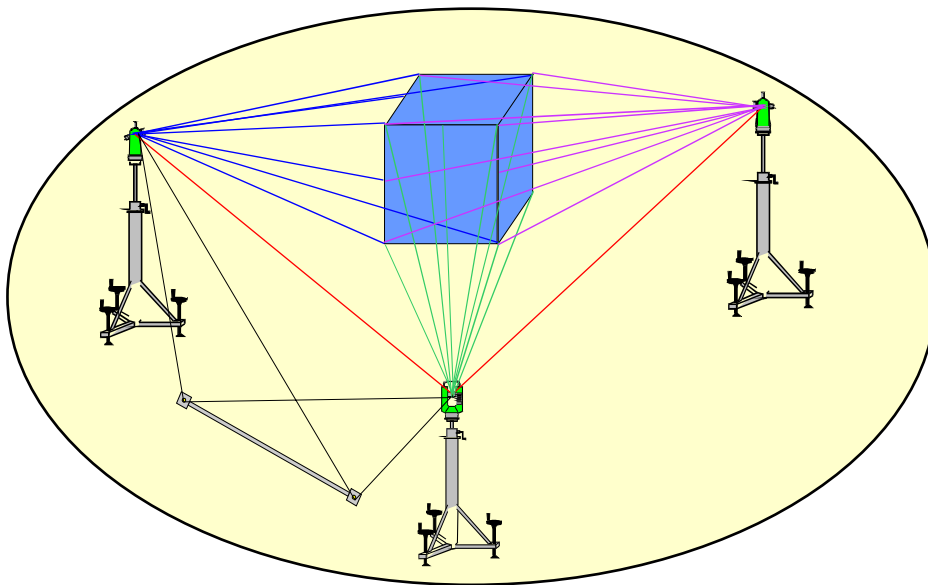

Technická univerzita Drážďany

Geodetický ústav

Katedra inženýrské geodézie

Systemy průmyslových měření

Univ. Prof. Dr.-Ing. habil. Michael Möser

Dipl.-Ing. Jan Schmidt

<http://wwwgi.geo.tu-dresden.de/ig/>

V rámci projektu CTU 0513011 (2005) přeložil Doc. Ing. Pavel Hánek, CSc.

Přednáška na K 154 se konala v březnu 2005 v rámci předmětu SPGD.

Literatura

KERSTING, N.: Optimale Konfiguration beim Vorwärtseinschneiden mit Industrie-Messsystemen. AVN 94 (1987) 5, S. 169-177

SCHLEMMER, H.: Anforderungen, Stand und Entwicklung von Industrie-Messsystemen. ZfV 114 (1989) 7/8, S. 365-372.

HÁNEK, P.: Atypical methods of measurement in mechanical engineering. XIX International Congress FIG, Helsinki Finland, 1990, s. 610.4/1-10.

MEYER, R.: Theodolitindustriemesssysteme im Automobilbau. AVN 97 (1990) 5, S. 176-184.

HENNECKE, F.; MÜLLER, G.; WERNER, H.: Handbuch Ingenieurvermessung, Band 6: Maschinen- und Anlagenbau. Wichmann Verlag, Karlsruhe 1992.

WELSCH, W.; SCHLEMMER, H.; LANG, M.: Geodätische Messverfahren im Maschinenbau. Vermessungswesen bei Konrad Wittwer Band 1, Stuttgart 1992.

SCHIRMER, W.: Vom Umgang mit Industriemesssystemen - einige praktische Erfahrungen. AVN 100 (1993) 6, s. 231 – 238.

BUBENÍK, F. - HÁNEK, P.: Schätzung der Genauigkeit der 3-D Messung im Maschinenbau. VR 56, 1994, č. 8, s. 426-433.

SCHWARZ, W. (HRSG.): Vermessungsverfahren im Maschinen- und Anlagenbau. Vermessungswesen bei Konrad Wittwer Band 28, Stuttgart 1995.

MÖSER, M.; u.a.: Erfahrungen mit dem Industriemesssystem Axyz im Nahbereich. AVN 10/97.

BUBENÍK, F. - HÁNEK, P. - JANŽUROVÁ, I.: K přesnosti jednoduchých aplikací prostorového protínání s použitím klasických teodolitů. GaKO 44 (86), 1998, č. 8, s. 178-182.

MÖSER, M.: Dreidimensionale geodätische Qualitätskontrolle im Schienenfahrzeugbau. Flächenmanagement und Bodenordnung. Zeitschrift für Liegenschaftswesen, Planung und Vermessung, Heft 1, 2001.

MÖSER, M. - HÁNEK, P. - JIRÁSKOVÁ, J.: Kontrola kvality geodetickými senzory při stavbě kolejových vozidel. Stavební obzor 10, 2001, č.4, s. 121-124.

MÖSER, M., u.a. (Hrsg.): LÖFFLER, F. u.a. (2002): Handbuch Ingenieurgeodäsie. Band: Maschinen und Anlagenbau. Wichmann Verlag

1 Určování prostorových souřadnic

1.1 Teodolitové měřicí systémy

- Poloha vývrtů, hran a signalizovaných bodů na karoseriích vozidel, výrobní přípravky v leteckém průmyslu, strojírenská zařízení (lisy, válcovací tratě),
- ověření forem pro velké dílce: parabolické antény, chladicí věže,
- měření experimentálních zařízení urychlovačů částic,
- měření a kalibrace geometrických, mechanických a kinematických parametrů průmyslových robotů,
- kontrola výrobních nástrojů ve stísněných prostorách,
- geometrické kontroly jakosti výroby na běžícím pásu.

	Laserový tracker LTD 500	Teodolitový systém Axyz-MTM	Videogrammetrie V-Stars/S
			
Měřicí rozsah	1 – 35 m	2 – 10 m	2 – 15 m
Přesnost	0,01mm/1m	0,1 mm/5m	0,05 mm/5m
Použití	Stavba zařízení	Deformační měření Stavba zařízení	Kalibrace robotů Výroba nástrojů

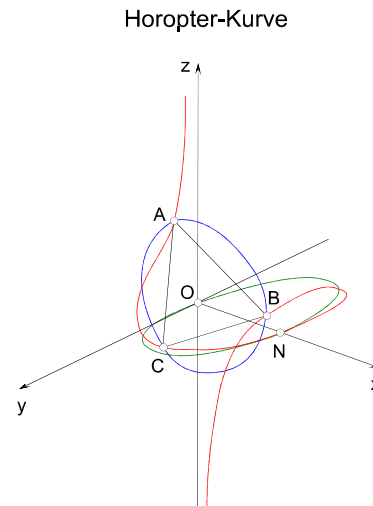
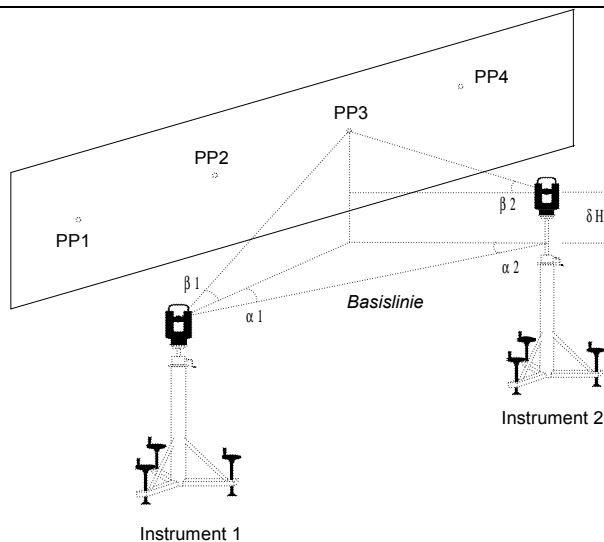
Při protínání vpřed a vzad musí být použity nejméně dva elektronické teodolity spojené s počítačem, který z měřených hodnot – horizontálních směrů a zenitových úhlů – a nejméně z jednoho známého rozměru v prostoru objektu vypočte 3D souřadnice.

Protínání zpět odpovídá principu fotogrammetrické metody pro určení polohy a orientace kamery v prostoru.

Ve vyhodnocovacím software teodolitových systémů není zadávána orientace kruhu a svislé osy přístroje. Příslušné parametry jsou určovány až při vyhodnocení. Měřené zenitové úhly představují obecný prostorový úhel, který už nemá žádný vztah ke svislici. V tomto případě, kdy jsou zaměřeny tři pevné body, vznikají dvě nebezpečné varianty:

- dané tři body leží v přímce,
- dané tři body leží spolu s hledaným stanoviskem na plášti válce, který v rovině svisle stojí na oněch třech daných bodech.

Tyto nevhodné pozice prostorového protínání odpovídají „nebezpečné kružnici“ rovinného protínání. Toto nebezpečí pomine, použijeme-li k protínání alespoň čtyři dané body, které neleží na tzv. *Horovertově křivce*. (V obr. *Basislinie* = základna.)

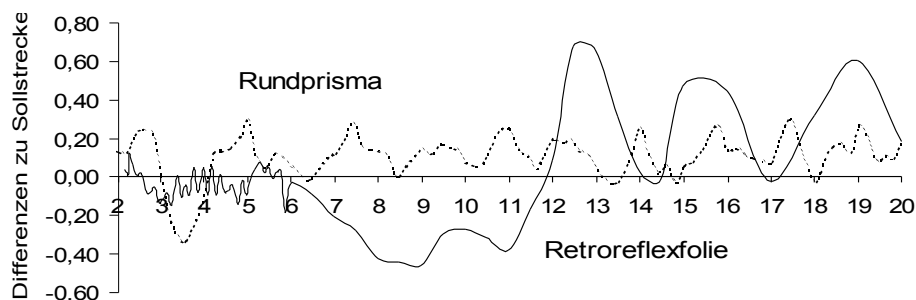

1.2 Přesné měření blízkých délek

Pro strojírenská měření délek elektronickým dálkoměrem je uvažována absolutní přesnost $\sigma_s = 1 \text{ mm} + 1 \text{ ppm}$ a pro blízké cíle $\sigma_s = 0,5 \text{ mm}$ pro 120 m. Cíle jsou značeny reflexními fóliemi (20 x 20, 40 x 40, 60 x 60 mm), zrcadelnými a hranolovými reflektory.

Dosah měření na reflexní fólie je zhruba 2 m až 180 m. Při měření délek do 20 m je na objektiv nasazována předsádková čočka. Má tvar štěrbinové clony a je uvnitř i zvenku zrcadelná. Tím je optika vysílače a přijímače chráněna proti rušivým signálům. Přesnost měření blízkých délek do 90 m je asi 0,7 mm.

U objektů rozměru cca 50 x 50 m odpovídá přesnost měření délek přesnosti úhlových měření. (Na obrázku na svislé ose jsou uvedeny skutečné chyby délkového měření s fólií a s hranolem.)

Chyba měřených délek

Pro blízké objekty je přesnost určení bodu ovlivněna především určením délek. Určení součtových konstant pro fólie i hranoly (viz tabulka) se uskutečňuje přímým měřením na laserovém interferometru nebo na základně se čtyřmi neznámými úseky. V rozsahu

do 15 m se při měření na fólie 20 x 20 mm projevily systematické odchylky velikosti $\pm 0,6$ mm. V rozsahu do 90 m se již rozdíly v přesnosti při použití různých cílových odražečů neprojevují.

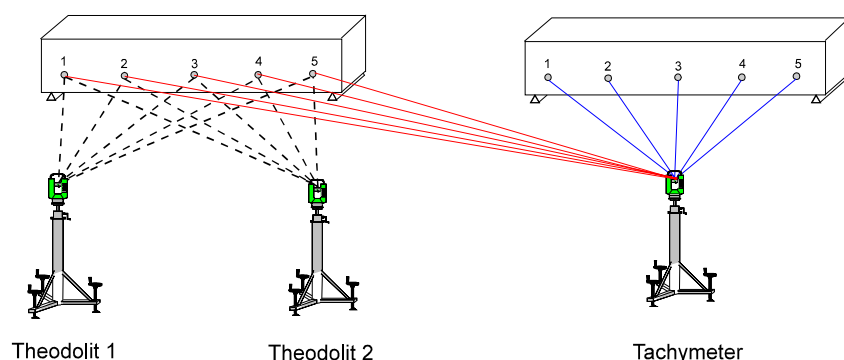
Základna	Odražeč	Dosah [m]	Součtová konstanta c [mm], $s_c = 0,2$ mm
terénní	hranol	100	1,6
terénní	fólie	100	33,8
laboratoř	hranol	20	1,6
laboratoř	fólie	20	34,0

Při měření na fólie, jejichž rovina svírá s rovinou cílového paprsku ostrý úhel, musí být průběh paprsků v přístroji centrický (SCHLEMMER 1996). Jen při tomto uspořádání jsou přijímány tytéž signály, které byly odraženy v cíli. V opačném případě cílový bod a bod odrazu nejsou identické; výsledná délka je zkreslena. Mezní úhel stočení při použití fólie je 15° . Potom chyba v délce nepřesáhne hodnotu 1 mm.

Podrobné výzkumy prokázaly rozdíl v délce měřené na fólii v první a v druhé poloze dalekohledu ve velikosti 1,5 mm při stočení roviny cíle oproti rovině paprsku přes 20° . Všechny délky v blízkém dosahu musí být proto měřeny **ve 2 polohách**.

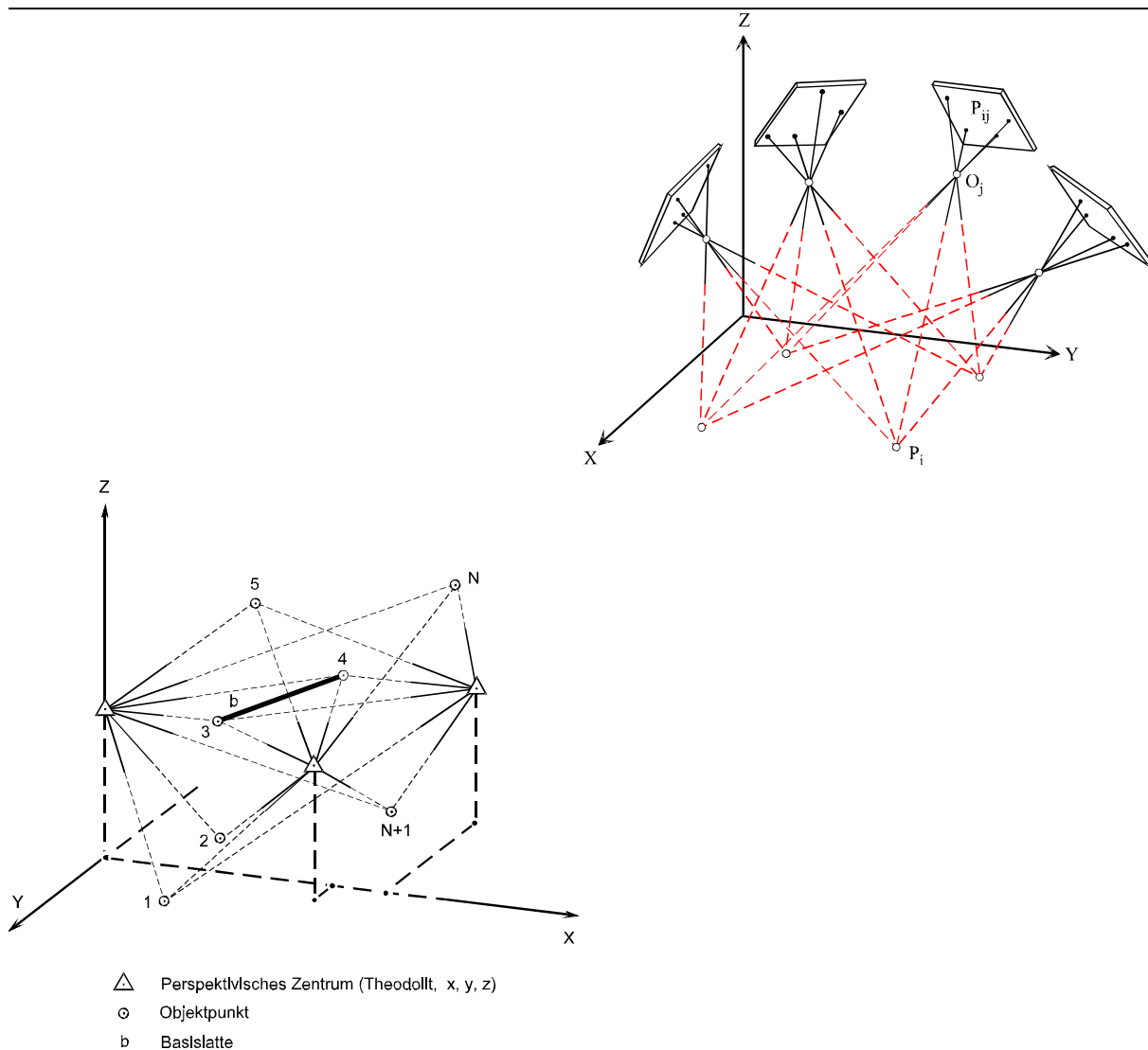
2 Průmyslová měření

Průmyslové měřicí systémy (IMS, geodetické IMS, teodolitové IMS) se používají pro určení 3D karteziánských souřadnic.

Metody protínání vpřed a polární, Leica TM5000 pro průmyslová použití

Protože teodolitový měřicí systém předpokládá při protínání vpřed observaci každého měřeného bodu alespoň ze dvou stanovisek, musí být k dispozici před měřeným objektem dostatečně velký volný prostor. Oproti tomu je u polární metody s potřebou jediného zacílení situace jednoznačně odlišná. V nepřehledných prostorových konfiguracích je použití polární metody výhodnější nežli metoda protínání.

Vícesnímková triangulace a teodolitový systém

(V popisu obrázku postupně: střed projekce – bod objektu – základnová lať)

2.1 Orientace a zpracování

U teodolitových systémů je nejdříve – nezávisle na objektu – relativně řešen vztah stanoviště a orientace děleného vodorovného kruhu v kartézském souřadnicovém systému: počátek je v průsečíku točné osy libovolně umístěného teodolitu s rovinou; osa Z směřuje k zenitu; osa X směřuje k druhému teodolitu.

Pro určení měřítka systému je nutné zaměřit nejméně 2 body, určující známý rozměr: základnová lať nebo jakékoli jiné měřítko nebo rozměr, považovaný za referenční, se umístí na objekt tak, aby koncové body byly viditelné z obou stanovišek.

Pro toto určení orientace, polohy a měřítka jsou používány dvě odlišné cesty:

- a) metoda vzájemného zacílení,
- b) vyrovnání trsu paprsků.

(1a) Metoda vzájemného zacílení

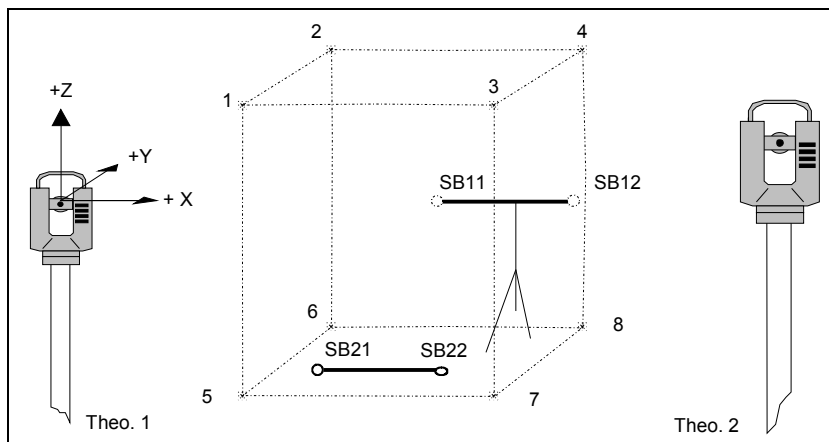
- vzájemné zacílení teodolitů,
na cílový znak protějšího teodolitu je cíleno ve dvou polohách, přičemž cílový teodolit je mezi záměry také otočen o 180° , aby se vyloučila excentricita cílového bodu a průsečíku záměrné osy s osou otáčení teodolitu,
- přístrojové chyby jsou určeny a korigovány,
- zaměření koncových znaků referenčního rozměru.

(1b) Orientace bez vzájemného zacílení

- parametry orientace se určí ze záměr na body objektu a / anebo ze záměr na body, určené pro orientaci, a ze záměr na koncové body referenční délky,
- je měřeno nejméně 5 bodů (doporučováno je 10 - 15 cílových bodů),
- referenční délka je postupně měřena ve 3 - 4 odlišných polohách,
- příklad orientace v místním souřadnicovém systému:
2 teodolity, 2 měřítka a 8 orientačních bodů.

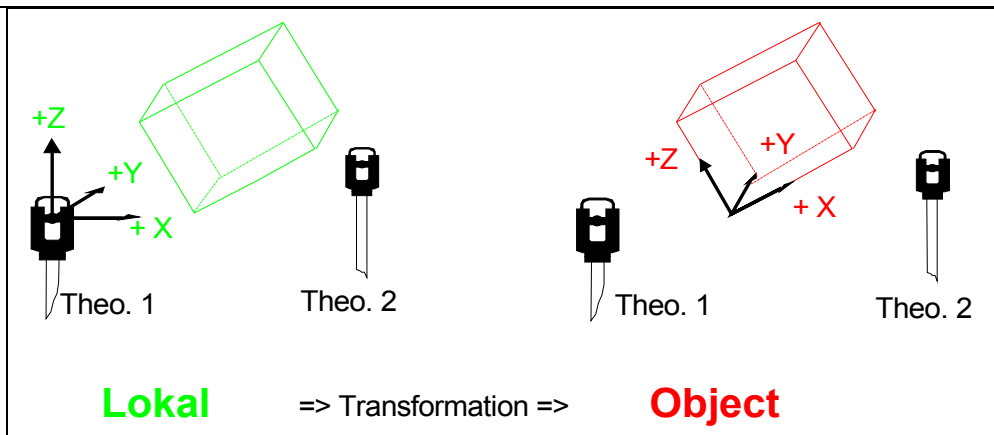
Záměry teodolitu při měření horizontálních směrů a zenitových úhlů jsou v podstatě trsem paprsků. Při vyrovnání trsu paprsků z více stanovisek jsou záměry tak pootočený a posunuty, aby se paprsky směřující k témuž cíli pokud možno protínaly v jednom bodě za podmínky, že obsahují záměry na kalibrovaný referenční rozměr.

Výsledkem je vzájemná protisměrná orientace teodolitů a 3D souřadnice měřených bodů, ale ty nikoli v souřadnicovém systému objektu.

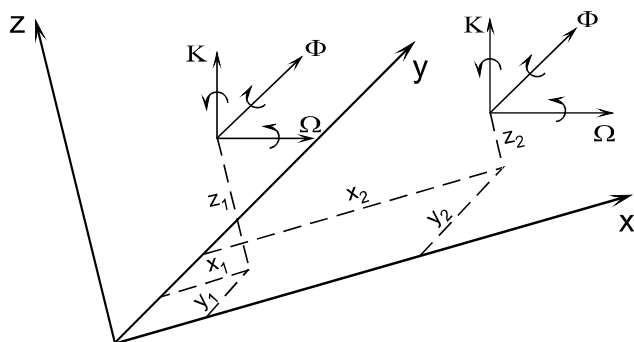
(3) Po provedené orientaci lze určovat body na měřeném objektu protínáním vpřed. Přitom prostorem obecně probíhají dva nebo více záměrných paprsků. V tom případě se vlivem měřických nepřesností neprotínají v jednom bodě. Jako výsledný průsečík je vypočítán bod, jehož vzdálenosti od záměr jsou minimální.

(4) Souřadnice měřených bodů objektu jsou nejprve určeny v souřadnicovém systému, daném orientací teodolitů (v obrázku Lokal) s počátkem zpravidla v průsečíku os levého teodolitu. Pokud jsou v tomto systému určeny i body, u nichž jsou známy souřadnice v jiném systému, např. vztaženém k měřenému objektu (Object), lze vypočítat parametry prostorové transformace a ostatní body snadno do tohoto požadovaného objektově orientovaného souřadnicového systému transformovat.

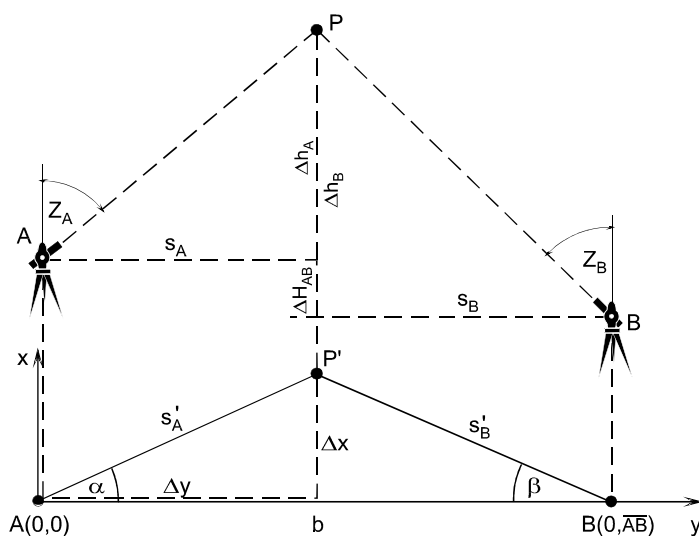

Ze 7 stupňů volnosti (m, X, Y, Z, Ω , Φ , K) 3D-transformace (měřítko, 3 posuny a 3 pootočení) jsou v praxi používány většinou jen 6 nebo 4 prvky, neboť

- měřítko je definováno referenčním rozměrem,
- v mnoha případech je souřadnicová osa Z svislá.

(5) Pokud se spojí měření pro orientaci s měřením pozorovaných bodů objektu, proběhne prostorové vyrovnání společně.

Při znalosti parametrů orientace vypočte program systému prostorové souřadnice bodů objektu v místním systému z rovnic

$$y = b \cdot \frac{\sin \beta \cdot \sin \alpha}{\sin(\alpha + \beta)} \quad x = b \cdot \frac{\sin \beta \cdot \cos \alpha}{\sin(\alpha + \beta)}$$

$$h = \frac{1}{2} \left(b \cdot \frac{\sin \beta \cot z_A + \sin \alpha \cot z_B}{\sin(\alpha + \beta)} + \Delta H_{AB} \right)$$

Výpočet souřadnic není oddělen od výpočtu orientace. Při přiměření dalších hodnot (bodů) se provede celé vyrovnání včetně orientace znovu. IMS umožňuje

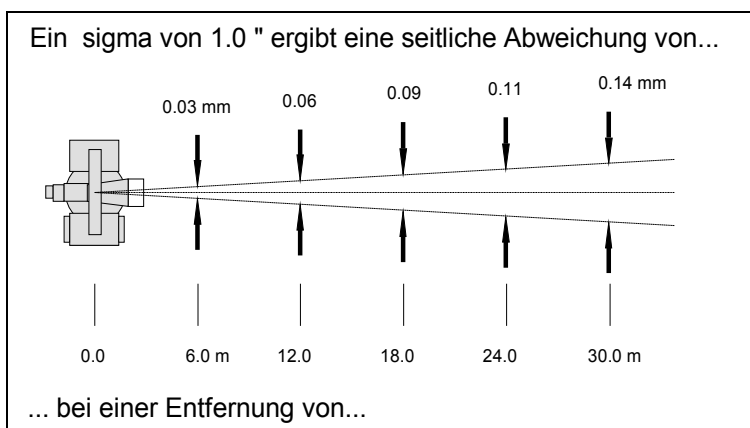
- proložení geometrických tvarů body (např. přímka, kruh, rovina, válec, koule apod.) podle strojírenských požadavků,
- výpočet charakteristik přesnosti: směrodatné odchytky úhlů a délek, svislé odchytky vyrovnané roviny atd.

2.2 Konfigurace a přesnost systému

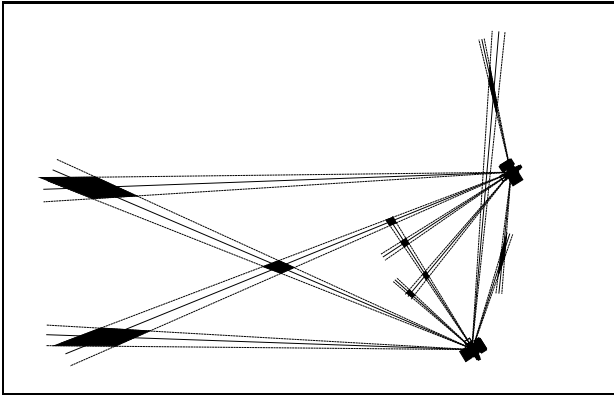
Dosažitelná **přesnost** $\sigma_r = 0,2$ až $0,4$ mgon, $s = 10$ m, $q = 0,03$ bis $0,06$ mm, $\sigma_p = 0,05$ až $0,1$ mm pro signalizované body je odvislá od

- přesnosti měření směrů a na vzdálenosti,
- přesnosti určení referenční délky (kalibrace),
- jemnosti cílení na signalizované body,
- úhlu protnutí záměr,
- stability postavení přístrojů,
- refrakce a vlivů okolí (běžící stroje?),
- mechanických omezení, osobní chyby měřiče atd. = přesnost pozorování (1σ).

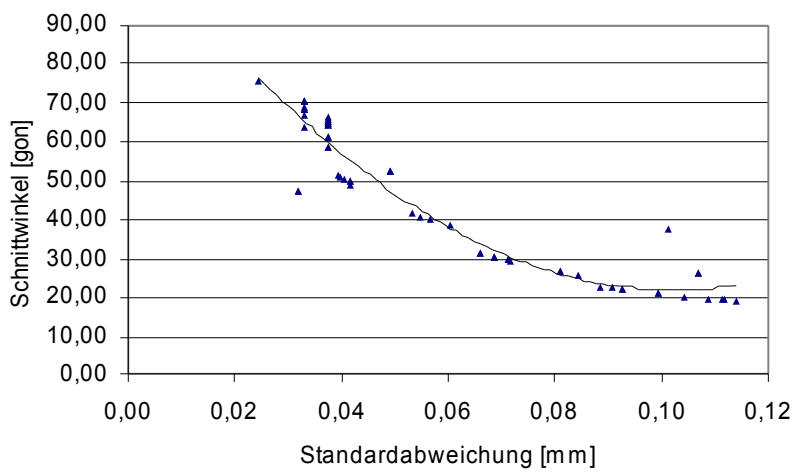
V obrázku je uvedena příčná odchytka, vyvolaná přesností $1\sigma = 1,0''$ na různé vzdálenosti v rozsahu 30 m.

- Vlivy konfigurace na celkovou přesnost

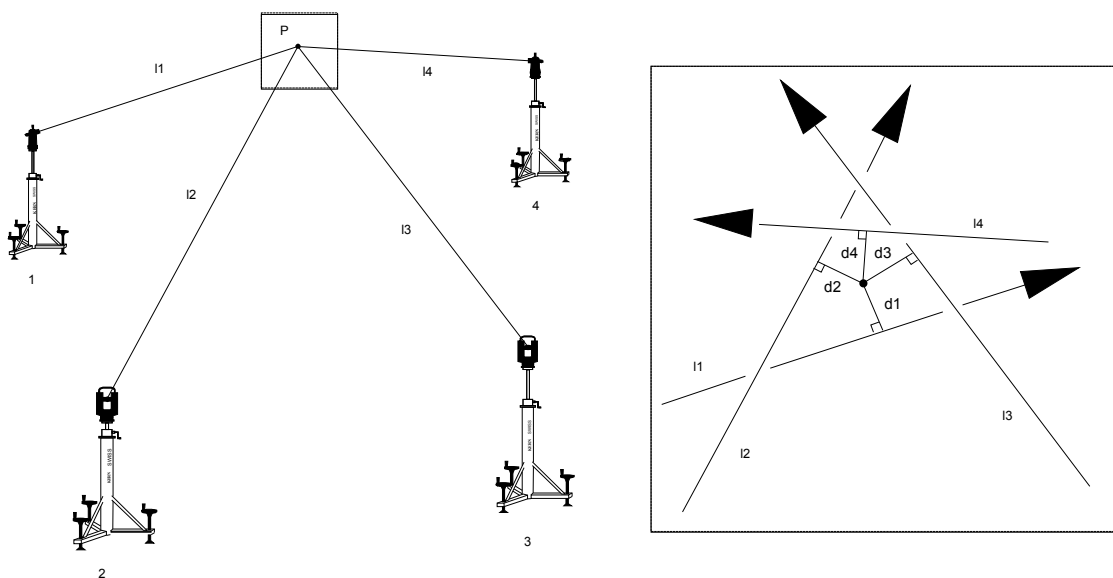

⇒ velikost úhlu protínání ⇒ přesnost určení souřadnic bodů

(V obrázku je na svislé ose velikost úhlu protínání, na vodorovné směrodatná odchylka.)

Pokud je bod po výpočtu nekvalitní...

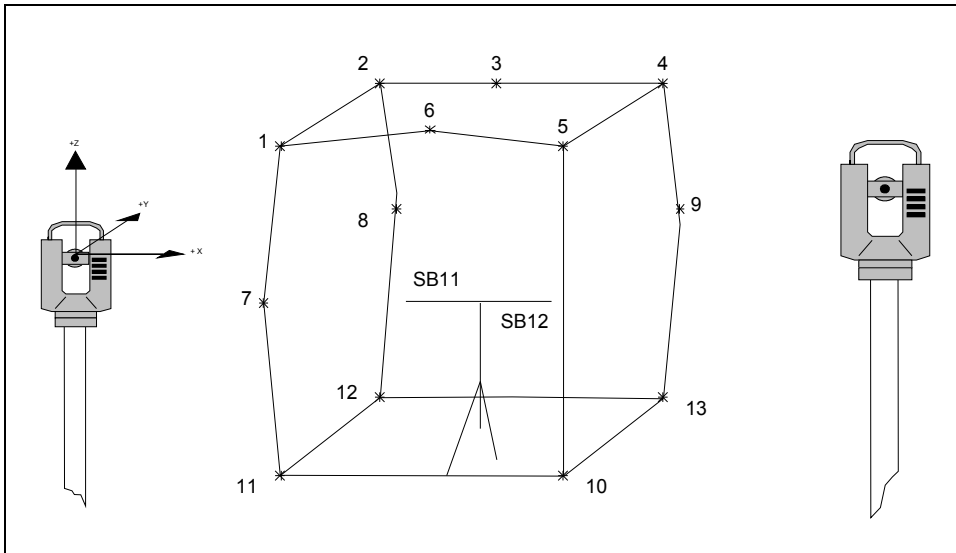

Přesnost cílení a chyba bodu

Poloha záměr je ovlivněna náhodnými chybami. Za nejpravděpodobnější průsečík je

považován ten bod, který vykazuje nejkratší vzdálenost k přímkám (viz obr.). Tím je udávána i přesnost určení polohy bodu.

Pozor: Výpočtem je vyhledáván bod, který vykazuje největší chybu v zacílení (RMS-Anzielfehler). Tato chyba zkrlesluje i dobré výsledky.

Vzájemná konfigurace měřicího systému a objektu

2.3 Signalizace cílů

Měření neviditelných bodů (Hidden point Stab)

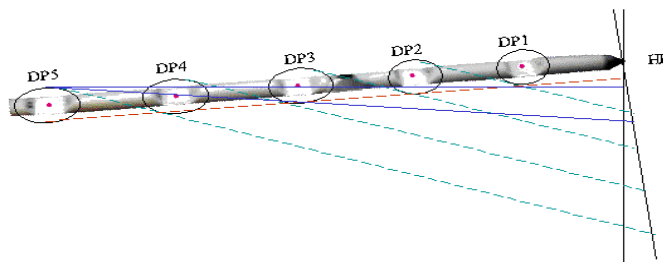
„Hidden point Stab“ je speciální přípravek (tyč), sloužící k určení neviditelných, zakrytých bodů (angl.: Hidden points). Na tyči je 5 cílových znaků (angl.: Device points) ve známých rozestupech (100 mm) a hrot. Tímto přípravkem se excentricky signalizuje měřený bod a z jeho rozměrů lze vypočítat požadované souřadnice tohoto bodu. Výpočet souřadnic hrotu tyče, přiloženého na měřený bod, se provede z měření dvojice Device points jako bod na přímce. Pro souřadnicové rozdíly platí:

$$\begin{pmatrix} \Delta x \\ \Delta y \\ \Delta z \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} x \\ y \\ z \end{pmatrix}_{DP_{i+1}} - \begin{pmatrix} x \\ y \\ z \end{pmatrix}_{DP_i}$$

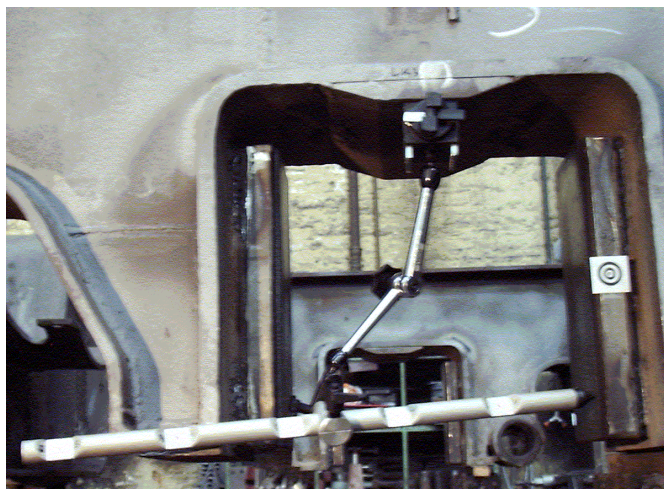
Směrový vektor je přitom vypočten z vodorovného směru t a zenitového úhlu ζ nebo z rozdílu souřadnic obou použitých cílových znaků. Souřadnice zakrytého bodu (HP) se vypočtou při vzdálenosti těchto znaků 100 mm:

$$\begin{pmatrix} x \\ y \\ z \end{pmatrix}_{HP} = \begin{pmatrix} x \\ y \\ z \end{pmatrix}_{Di} + 100 \text{ mm} \begin{pmatrix} \cos \zeta \cdot \cos t \\ \sin \zeta \cdot \cos t \\ \sin \zeta \end{pmatrix}$$

Přesnost je ovlivněna
 přesností úseků latě mezi znaky,
 excentricitou znaků oproti ose tyče,
 přesností cílení na cílové znaky,
 přesností umístění hrotu na určovaný měřený bod,
 orientací přípravku oproti rovině.

Přesnost určení bodu v závislosti na umístění tyče

Použití tyče „Hidden Point Stab“

Zatěžovací zkoušky

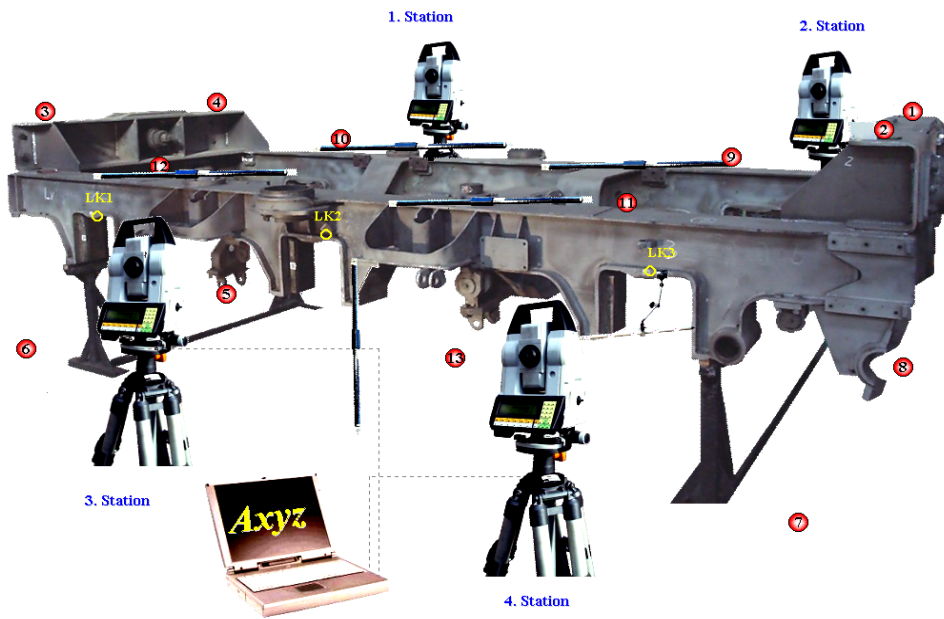
Zadání	Měření deformací pro Institut stavebních hmot TU Dresden
Problem	Určení svislých deformací železobetonového trámce
konfigurace	
Dosažená přesnost	M. protínání Axyz MTM : $s_z < 0,1 \text{ mm}$ $s_p = 0,1 \text{ mm}$ M. polární STM : $s_z = 0,1 \text{ mm}$ $s_p = 0,5 \text{ mm}$

TU Dresden Geodätisches Institut
 Professur Ingenieurgeodäsie

Ocelové mosty

Zadání	Kontrola mostních dílců Stahlbau Plauen GmbH
Problém	Ověření geometrie mostních dílců polární metodou Axyz-STM se zakrytými body
Konfigurace měření	
Dosažená přesnost	Přesnost bodu $s_p = 1,0 \text{ mm}$

TU Dresden Geodätisches Institut
 Professur Ingenieurgeodäsie

Podvozek lokomotivy (Diplomová práce VOLKHOZ, 2000)

